

2012. GADS
66. SĒJUMS

4. NUMURS

Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis

A DAĻA

SOCIĀLĀS UN HUMANITĀRĀS ZINĀTNES

SECTION A

HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ISSN 1407-0081

SENĀKĀ ZINĀMĀ RĪGAI UN LIVONIJAI ADRESĒTĀ INKUNĀBULA (1487) UN BROCES NORAKSTI

Aija Taimiņa

Atslēgas vārdi: *Rīgas vēsture, Volterras bīskaps Frančesko Soderini (Francesco di Tomaso Soderini, 1453–1524), interdikts, inkunābula, Johans Kristofs Broce (Brotze, 1746–1823)*

Rīgas rātes sekretārs Hermanis Helevēgs (*Helewegh*, 1454–1489), pirmās Rīgas pilsētas hronikas jeb t.s. Arhibīskapijas Sarkanās grāmatas (*Rothes buch inter Archiepiscopalia*) autors, pāris īsos teikumos pieminēja kādu 1488. g. risinājušos notikumu, kas saistāms ar Livonijas ordeņa un Rīgas pilsētas konfliktu: “[1487. g.] uz Romu tika aizsūtīts Rēveles bīskaps Simons fon der Borhs, lai tas sagādā draudu bullas pret pilsētu. (...) Pēc tam viņš saņēma bullu *sub poena Bani*, ka pilsētai ordenim atkal viss ir jāatvēr un jāuzceļ, ko tā iepriekšējā karā iekarojusi, ieņēmusi vai sagrāvusi, to jāuzsāk 15 dienas pēc procesu [t.i., bullu] publicēšanas [t.i., izsludināšanas], arī jāatbrīvo visi sagūstītie (...). Bīskaps Simons ar šādām bullām atgriezās zemē un 1488. g. sākumā lika savus procesus (*procession*) pienaglot pie Sv. Ģertrūdes baznīcas durvīm.”¹ Aculiecinieks Helevēgs rūgti izsauca: “Viegli ir iedomāties, cik satriekta bija labā pilsēta, kad to šādi pazemoja; viņi bija cerējuši uz mūžīgo mieru, bet tos ātri nogremdēja un pātagoja baznīcas lāsts.”² Rīgas un Livonijas vēsturē Helevēga fiksētā situācija nešķīta tik nozīmīga, lai par to saglabātos vēl kādi pieminējumi historiogrāfijā, notikušais ir tikai viena no daudzskaitlīgajām Rīgas pilsētas, Livonijas ordeņa un Rīgas arhibīskapijas gadu desmitiem ilgušā konflikta izpausmēm³. Helevēga skatījumā nozīme bija tikai tam, ka domstarpību risināšanā Livonijas ordenis bija vērsies

ar sūdzību pie pāvesta, kas atbalstīja ordeņa pretenzijas pret Rīgas pilsētu, un nosūtīja uz Rīgu savu reglamentējošo rīkojumu — bullu ar Livonijas ordeņa interešu pārstāvja un ordeņa mestra Bernta fon der Borha brāļa Simona fon der Borha (*Simon von der Borch*, Tallinas bīskaps, 1477–1492) palīdzību. Rīgas rāte bīskapu Borhu pilsētā neielaida, un tāpēc tam nācās bullu piestiprināt pie ārpus pilsētas mūriem uzceltās Sv. Ģertrūdes baznīcas durvīm⁴. Rīgas rāte jau 1456. g. uzdeva pilsētas sekretāram Helevēgam rakstīt sava laika notikumu hroniku ar nolūku pierādīt, ka Rīga ir nelikumīgi cietusi no Livonijas ordeņa politiskajām un teritoriālajām pretenzijām, un arī nupat pieminētais 1488. g. notikums kā viena epizode iekļaujas šajā saspringtu gadu desmitiem ilgušu notikumu sablīvējumā. Tomēr avotpētnieka, vēsturnieka un pedagoga Johana Kristofa Broces (*Brotze*, 1746–1823) darbības izpēte ļauj secināt, ka Helevēga fiksējums ir ieguvis īpašu nozīmi Latvijas grāmatniecības vēstures kontekstā. Helevēga hronika dokumentē unikāla, bibliogrāfijai un grāmatniecības vēsturei ilgstoši nezināma iespieddarba klātbūtni Rīgā grāmatiespiešanas vissenākajā, t.i., inkunābulu periodā.

Pētot Broces rokrakstus Latvijas Valsts Vēstures arhīvā (turpmāk — LVVA), Vidzemes bruņniecības arhīvam piederošā Kēnigsbergas dokumentu norakstu apkopojuma *Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae* 7. sējumā tika fiksēts Volterras

bīskapa Franča (*Franz von Volterra*) Romā, 1487. g. 27. augustā apstiprināta vēstījuma noraksts, oriģināla teksts aizņem 15 *Royal folio* formāta (50x30 cm) lapas, bet klāt pievienotie Broces komentāri — vēl piecas lapas⁵. Oriģinālteksta noraksts izgatavots Kēnigsbergā, dokuments atradies Kēnigsbergas Slepēnājā ordeņa arhīvā, konvolūtā “*Rigische Kirche*”. Noraksta atbilstību oriģinālam apstiprinājis arhivārs Karls Fābers (*Faber*) 1810. g. 14. janvārī, Kēnigsbergā⁶. Apjomīgajam Kēnigsbergas norakstam *in facsimile* pārrakstīta tikai pirmā rinda, pārējais teksts latīņu valodā norakstīts latīņu kursīva burtiem. Pēc Kēnigsbergas noraksta Broce pagatavoja otru Volterras bīskapa rīkojuma norakstu, ko iekļāva paša pagatavoto Rīgas vēsturei svarīgo dokumentu tekstu apkopojuma *Diplomata Rigensia* 4. sējumā⁷. Minētā dokumenta noraksts atrodams arī Igaunijas vēstures arhīvā (turpmāk — EAA) Tartu, starp Igaunijas bruņniecībai piesūtītajiem Kēnigsbergas Slepēnā ordeņa arhīva (*Geheimes Ordens-Archiv*)⁸ 15. gs. beigu dokumentu norakstiem⁹, oriģināltekstu tāpat papildina apjomīgs Broces rakstīts komentārs.

Broce, gatavojot dokumenta anotāciju pie teksta noraksta *Diplomata Rigensia* 4. sējumā, uzsvēra: “Šis dokuments ir svarīgs un līdz šim nezināms, tā īpašais iespiests eksemplārs atrodas Kēnigsbergas Slepēnājā ordeņa arhīvā (...). Tas sastāv no trim lapām, kas apdrukātas no vienas puses un salīmētas kopā. Burtu veids, kā to rāda pirmā rinda un raksta paraugs [tālāk tekstā — A.7.], attiecas uz minēto laiku, un tāpēc šis eksemplārs ir tipogrāfisks retums.”¹⁰ Turpinājumā seko latīņu teksta atstāstījums vācu valodā ar tulkotiem izvilkumiem un izvērsts Broces komentārs, kas radniecīgs atbilstošajam Broces pavadtekstam *Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae* 7. sējumā. Pārskatot vairākas Livonijas vēstures avotu edīcijas un bibliogrāfijas, un pirmām kārtām Vinkelmaņa sastādīto Livonijas vēstures bibliogrāfiju *Bibliotheca Livoniae historica*

(1878)¹¹, nācās atzīt, ka Broces tulkojums un komentārs dokumentējis Latvijas historiogrāfijai un grāmatniecībai nezināma agrīna iespieddarba esamību: proti, 1487. g. 27. augustā apstiprinātā rīkojuma teksts drīzumā ticis pavairots tipogrāfiski; tād minētais iespieddarbs ir inkunābula — 15. gs. otrā pusē tapis iespieddarbs, kas adresēts tieši Rīgai. Parasti viduslaiku un vēlo viduslaiku praksē bīskapa vai pāvesta rīkojumi tika fiksēti dokumenta formā: kancelejas rakstvedis tos rakstīja uz pergamenta, un dokumenta pareizību apstiprināja tā izdevēja zīmoga nospiedums vaskā. Tomēr 15. gs. 80. gados, arī nedaudz vēlāk (16. gs. pirmajā ceturksnī) vairāki pāvesta un viņa pārstāvju — bīskapu rīkojumi tika nodrukāti. Diemžēl Latvijas grāmatniecības vēstures kontekstā uzmanība nav veltīta vairākiem agrīniem uz Livoniju attiecināmiem un Livonijai adresētiem iespieddarbiem, proti, 1488., 1503.–1506., 1507.–1510., 1514.–1515. g. izsludināto Turcijas un Livonijas grēku atlaižu tekstiem un instrukcijām (*Summarium*), kas iespiesti 1488.–1515. g.¹² Bija labi zināms, ka it kā pirmo Rīgai un Rīgas bīskapijai domāto liela apjoma iespieddarbu — Rīgas breviāriju¹³ izdeva ārzemēs, to iespieda Nīderlandes tipogrāfs Vilhems Korvers (*Corverius Wilhelmus, Korverius Guilhelmus, Korver*) 1513. g., kurš bija licis nodrukāt grāmatu priekš savas Amsterdamas izdevniecības cītur, visticamāk Parīzē. Breviārijam 1524. g. sekoja virkne Reformācijas laika Vitenbergas un Magdeburgas izdevumu¹⁴ un Mihaēla Lotera spiestuvē 1537. g. nodrukātās Rīgas un Livonijas *Bruņinieku tiesības* (*Dat rigische Recht, 1537*). Pateicoties Kēnigsbergā atrastā 1478. g. iespieddarba norakstam, tagad bija iespējams Latvijas grāmatniecības vēstures sākumrobežu pārcelt par 36 gadiem senākā laikā. Diemžēl Latvijas krātuvēs glabājamo inkunābulu repertuārā Volterras bīskapa rīkojums nebija atrodams; nepārprotami, ka Helevēga hronikā pieminētais eksemplārs, ko 1488. g. sākumā Si-

mons fon der Borhs pienagloja pie Sv. Ģertrūdes baznīcas durvīm, bija gājis zudībā.

Toties vēlāk, 20. gs. 80. gados Berlīnes Valsts bibliotēkas izdotā inkunābulu kopkataloga *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (turpmāk GW) sastādītāji un korespondenti apzināja grāmatniecības vēstures pieminekļus visās iespējamās Eiropas krātuvēs. Inkunābulu kopkatalogā¹⁵ fiksēja arī Rīgai domāto 1487. g. iespieddaru. Kopkatalogs sniedz precīzas un izvērstas ziņas kā par teksta autoru, tā par zināmajiem iespieddara eksemplāriem. Romas pāvesta Inocenta VIII (*Innocentius VIII*, pāvests 1432–1492) uzdevumā Rīgai adresēto tekstu sastādījis pāvesta pilnvarnieks un kūrījas apustuliskais sekretārs, Volterras bīskaps Frančesko Soderini (*Francesco di Tommaso Soderini*, 1453–1524, Volterras bīskaps 1478–1509) — viena no Itālijas ietekmīgajām personām Renesanses beigu periodā. Kopkatalogā atrodamajā iespieddara anotācijā minēts, ka bīskapa vēstījums satur pāvesta norādījumus un spriedumu Rīgas pilsētas un Vācu ordeņa strīdus lietā, un vispirms jau 1486. g. 28. jūlijā parakstītu Inocenta VIII bullu ar interdikta — baznīcas soda procedūras aprakstu. Teksts apstiprināts Romā 1487. g. 27. jūlijā un nodrukāts tai pašā gadā. Līdz ar Volterras bīskapa vēstījuma izsludināšanu agrāk izdotā pāvesta bulla stājās spēkā. GW uzrādīti trīs minētā teksta izdevumi — divi nodrukāti Ķelnē, Ulriha Cella (*Ulrich Zell*) tipogrāfijā (GW 10291, 10292), viens — Lībekā, Mateja Brandisa (*Matthaeus Brandis*) tipogrāfijā (GW 10293). Kopkatalogā norādītas piecu zināmo eksemplāru atrašanās vietas — Getingenē, Stokholmā (2), Braunsveigā, Kampenā. Tīcis fiksēts arī Lībekā pie Brandisa iespiestais eksemplārs no Kēnigsbergas Slepēnā ordeņa arhīva (GW 10293). Zviedrijas Nacionālās bibliotēkas inkunābulu katalogā Īsaks Kolijs (*Collijn*, 1875–1949) Ķelnē pie Cella drukāto iespieddaru ierakstījis¹⁶ 1914. g., uzrādot lapas izmērus (665 x 337 mm, *Collijn* 97, Nr. 427). Volterras bīskapa rakstu Stokhol-

mā bija atradis un novērtējis bibliotekārs, arhivārs Johans Aksels Almkvists (*Almqvist, Johan Axel*, 1870–1950), 1899. g. aprakstot šo tekstu kā agrāk nezināmu Zviedrijas vēstures avotu, kas tolaik glabājies Zviedrijas Valsts arhīvā¹⁷. Atkāpei. GW fiksēts vēl kādi analogi, agrīni Baltijas grāmatniecības vēstures kopsakarā ievēribas cienīgi iespiedari, proti, divreiz, 1489. g. 23. decembrī un ap 1490. g., tika izdots San Marko kardināla Marko Barbo (*Barbo, Barbis*, 1420–1491) izsludināts vēstījums. Venēcijas kardināls Barbo bija sastādījis pret Tallinu un citiem Livonijas ordeņa mestra Johana Fridaha fon Loringhofena (*Johann Freytag von Loringhoven, Johann Fridach van Loringhoffe*, ap 1430–1494) piekritējiem vērstu rakstu monētu kalšanas lietā¹⁸, kura teksts (saskaņā ar GW ziņām) ir analogs Brandisa 1487. g. iespiestajam Volterras kardināla rakstam pret Rīgu.

Brocem un Vidzemes un Igaunijas bruņniecībām bija svarīgāka Volterras bīskapa sastādītā teksta historiogrāfiskā, nevis bibliogrāfiskā unikalitāte, tomēr tieši Brocem Latvijā pieder minētās inkunābulas pirmatklājēja tiesības. Broce pirmais norādījis arī uz Hermaņa Helevēga hronikā aprakstīto notikumu un saistījis to ar Volterras bīskapa sastādīto tekstu jeb draudu bullu¹⁹.

Broces komentārs 1487. g. 27. jūlijā Romā apstiprinātajam dokumentam aplicina, cik pamatīgi un izvērsti viņš pētīja 15. gs. Livonijas vēstures juridiskos, politiskos un ētiskos aspektus. Vienlaikus jāatzīst, ka komentārā atrodamas dažas neprecizitātes atsevišķu dokumentu datējumā. Mūsdienās zināmais uzmanīgi jāsalīdzina ar komentārā fiksētajām Broces laika atziņām par vēstures avotiem; tas vispirms attiecas uz hronikas *Rothes Buch inter Archiepiscopalia* autoriību. Broces laikā par Rīgas pilsētas hronikas autoru uzskatīja birgermeistaru Melhioru Fuksu (*Fuchs*, †1678), tomēr 19. gs. pētījumu rezultātā hronikas autoriību saistīja ar rātes sekretāra Hermaņa Helevēga vārdu.

Pāvesta Inocenta VIII un Volterras bīskapa draudu bulla pavēsta par interdiktu — bargāko baznīcas sodu, kas būtu piemērojams Rīgas pilsētas konfliktā ar Livonijas ordeni un nepakļaušanās gadījumā var tikt uzlikts Rīgai. Dokuments un tā tapšanas apstākļi saistāmi ar vairākām skarbām Rīgas vēstures 15. gs. epizodēm, kas rāda seno politisko un cilvēcis-ko kaislību vērienu. Un tieši baznīcas sods interdikta formā vairākas reizes ir bijis nežēlīgs ierocis ietekmīgāko baznīcas aprindu rokās. Interdikts (latīņu val. *interdictum* aizliegums) ir Romas katoļu baznīcas augstākās amatpersonas — pāvesta vai bīskapa — uzlikts bargs sods—aizliegums veikt svētdarbības. Interdiktu bieži lietoja, lai cīnītos ar laicīgo varu (piem., pilsētām vai valstīm) vai atsevišķām personām. Saskaņā ar kanoniskajām tiesībām, interdiktu varēja uzlikt uz noteiktu laiku un dažādi variēt. Interdiktu kā soda un iebaidīšanas līdzekli īpaši bieži piemēroja 14. gs. Ar ko draudēja Rīgai 1487. g. 27. jūlijā apstiprinātais pāvesta rīkojums? Volterras bīskapa izplatītais interdikta apraksts ir vienlaikus visai lietišķs un emocionāli iedarbīgs vēstījums. Dokuments aprakstīja iespaidīgi drūmu baznīcas rituālu un pieprasīja tūlītēju paklausību un dziļu grēku nožēlu. Rīkojumā vienlaikus tika aplūkotas gluži laicīgas parādības — īpašuma tiesības, privilēģijas, būvlietas, finanšu jautājumi.

Volterras bīskapa sastādītajā tekstā aprakstīta situācija un konflikts, izklāstīts pāvesta viedoklis un pausts viņa lēmums un prasības pret Rīgas pilsētu. Lielāko teksta daļu aizņēma izklāsts par interdikta veidiem un uzlikšanas gaitu. Broces tulkojums un atstāstījums sīki iepazīstina ar dokumenta saturu²⁰. Proti, pāvests Inocents VIII pauž, ka viņa bulla balsīta uz spriedumu, kas 1486. g. sagatavots sakarā ar Livonijas ordeņa sūdzību pret Rīgas pilsētu. Livonijas ordenim, cik vien ilgi to var atcerēties, likumīgi piederējusi Rīgas pils un Daugavgrīva līdz ar citiem īpašumiem un muižām ap to. Bet kopiena [t.i., Rīgas pilsoņi] ir nodarījusi lielu postu, starp Livonijas

ordeni un Rīgas pilsoņiem un rāti, kā arī dažiem līdzvainīgajiem un musinātajiem izcēlies strīds. Rīdzinieki ordeņa pilis un īpašumus ar zobenu un uguni ir izpostījuši, iemītniekus izputinājuši, Rīgas un Daugavgrīvas pilis līdz zemei nolīdzinājuši, un kas vēl ļaunāk, divdesmit trīs ordeņa brāļus saņēmuši gūstā un tik ilgi turējuši, līdz tie samaksājuši lielu naudu. Kad ordeņa mestrs par to runāja ar rāti un prasīja atdot īpašumus un naudu, un atgādināja par pienākumiem un zvēresta turēšanu, tad birģermeistars, rāte un pilsoņi neko negribēja atdot. Pāvests atzīst, ka ordenis ir bijis tik drosmīgs un sargājis kristietību un atvairījis ienaidnieka uzbrukumus, asinis izlējis, pilsētas un tautas pievērsis kristietībai. Tādēļ pāvests piedraud Rīgas rātei u.c. līdzvainīgajiem un prasa pakļaušanos, un pieprasa atdot mestram atņemto: pilis, zemi, muižas, atlīdzinot zaudējumus 15 dienu laikā. Ja šo noteikumu neievēro, tad nepaklausīgajiem pāvests sola uzlikt interdiktu un naudassodu — 15 mārciņas zelta.

Turpinājumā aprakstīta procedūra, ko baznīca uzsāks nepakļaušanās gadījumā. Pāvests šā rīkojuma izpildi uzdod visiem Rīgas bīskapijas, Ermlandē, Sāmlandē, Tartu, Sāremā, Kurzemes, Tallinas abatiem, prioriem, prāvestiem, arī publiskajiem notāriem un rakstvežiem tiesās jeb *subdelegātiem*. Viņš uzdod izsludināt vēsti tad, kad ordeņa mestrs vai komturs, vai brāļi to prasīs, trīskārtīgi, pirmo, otro un trešo reizi, un tad lēmumu izpildīt trīs dienu laikā. Ja pēc pirmās izsludināšanas (*denunctio*) birģermeistars, rāte, pilsoņi neklausīs, un vēl pēc desmit dienām viss ir, kā bijis, tad sodam piemērojama otrā pakāpe — *aggravitation*. Dokumenta izklāstā aprakstīta procedūra un baznīcas rituāli varēja radīt patiesas šausmas un bailes vēlo viduslaiku cilvēkos, kuru apziņā nesaraujami bija savijusies reliģiozitāte un emocionāla, tēlaina pasaules uztvere; dziļa ticība kristīgajām vērtībām un pakļaušanās katoliskās baznīcas garīgajai un laicīgajai autoritātei. Dokuments norāda, ka baznīcās atkārtoti jānolasa

paziņojums par soda uzlikšanu. Lasīšanas laikā zvana zvani, altāra sveces tiek aizdedzinātas, bet tad nomestas zemē, krucifiksus apgriez otrādi un apsedz, izlej zemē kristāmtrauka svētīto ūdeni (lai sātānam rādītu, kādi grēcinieki (noziedznieki, vainīgie) nonākuši viņa valgos), un tajā brīdī priesteris sauc Kristu, aicinādams, lai tas vainīgos ved atpakaļ baznīcas klēpī — pie katoliskās ticības; reizē lūgdams, lai grēkojušo sirdis nenocietinās. Tajā brīdī dzied sponsoriņu latīņu val. *Revelabunt coeli iniquitatem Judae (Debesis atsedz Jūdas grēku pārkāpumu, un arī zeme pastāvīgi sacelās pret viņu)* un antifonu *Media vita in morte sumus (Dzīves vidū esam nāves skauti)* — vienu no garākajiem liturģiskajiem dziedājumiem arī latīņu val., kas ilgst sešas minūtes un parasti tiek dziedāts, mirušos izvadot. Pēc tam subdelegāti ar garīdzniekiem izved ekskomunicētos baznīcas durvju priekšā un, lai tos iebaidītu un lai tie kļūtu paklausīgi, to mājokļos met trīs akmeņus par mūžīgas vajāšanas (..) un Dieva soda zīmi, kas tad tos dzīvus ellē iedzītu. Ja vēl desmit dienu laikā nekas nav mainījies un tie ir nelo kāmi savā lepnībā, tad sodam piemēro trešo pakāpi — *reaggravation*. Subdelegāti aicina visus abu dzimumu ticīgos (un kā pirmos — sodīto paziņas un to kalpotājus), piedraudot tiem pašiem ar līdzīgu sodu trīs dienu laikā, pārtraukt ar sodītajiem visus sakarus, tos nesagaidīt, ar tiem nerunāt, tiem negatavot ēst, nepasniegt ne ēdienu, ne dzērienu, ne ūdeni, ne uguni vai kā citādi tiem nepalīdzēt. Subdelegātiem svētdienās un svētku dienās baznīcās publiski jāpaziņo ekskomunicēto vārdi.

Ja vēl nākamo desmit dienu laikā sodīto "faraoniskā lepnība" nav pārgājusi, un tie aizbāž savas ausis, lai nedzirdētu liecinieku balsis, tad seko augstākā soda forma — interdikts — *interdict*, ar ko apliek visas pilsētas, pilis, namus, kur uzturas vai ienāk kaut viens no ekskomunicētajiem. Sods ir spēkā vēl trīs dienas pēc tam, kad minētā persona ir devusies prom. Šādās vietās interdikta laikā nedrīkst izdalīt nekādus sakramentus, izņe-

mot grēku piedošanu un kristību, un Svēto Vakarēdienu, ko pasniedz gan tikai slimniekiem. Bez baznīcas ceremonijas slēdz laulību un apbērē mirušos.

Nepārprotami — interdikta uzlikšana bija juridiski, garīgi un emocionāli ļoti iespaidīgs līdzeklis, kas varēja sagraut visus dzīves pamatus, tiesības, brīvības, labklājību un apdraudēja ne tikai godu, bet arī dzīvību. Pat potenciālā baznīcas soda apraksts bija izveidots tā, lai rosinātu adresātos eksistenciālas bailes un dziļu nožēlu, kas rezultētos kā paklausība un izvirzīto juridisko un situatīvo prasību akceptēšana.

Rīgas vēsturē 15. gs. vairākkārt fiksētas situācijas, kas novedušas pie interdikta uzlikšanas. Viena no spilgtākajām epizodēm saistāma ar Rīgas birģermeistaru Johānu Soltrumpu (*Soltrump*, *Saltrump*, birģermeistars 1464–1477), kura pretinieks gadu desmitus ilgušā cīņā par privilēģijām Rīgā bija gan Rīgas arhibīskaps Silvestrs Stodevešers, gan Livonijas ordenis. Saglabājies notikumu apraksts liecina, ka interdikta izsludināšanas procedūra Rīgā patiesi atbildusi baznīcas likumiem. Kad birģermeistars un Rīgas rāte negribēja arhibīskapu atzīt par kungu un senioru, arhibīskaps Silvestrs 1477. g. 29. maijā uzlika pilsētai interdiktus un aizliedza veikt pilsētā jebkuras reliģiskas darbības: "Visās bīskapijas baznīcās, Rīgā Domā, Sv. Pētera un Jēkaba, no visām kancelēm tika izsaukti mestra kunga un tā novadu pārvaldnieku, Rīgas rātes un abu gīlžu vecāko vārdi, tāpat [tika nosaukti] visi pilsoņi kopā; un tie tika aplikti ar lāstu (*Bann*). Šī publiskā paziņošana notika, izdzēšot visas sveces un pie skaļas zvanišanas, kas vienkāršajā draudzē radīja satricinājumu, turklāt dienu vēlāk visas ceremonijas tika atceltas, netika turēta mesa un nevienas baznīcas durvis nebija vaļā."²¹ Birģermeistars Soltrumps 1477. g. jūnijā negaidīti nomira. Rīgas rātes sekretārs Hēlevegš liecina, ka nekavējoties sekojusi arhibīskapa atriebība un nedzirdēti radikāls jauns sods, kam bija jāpanāk rīdzinieku pakļaušanās ar-

hibīskapa autoritātei: “Pētera un Pāvila dienā (..) Domā no kanceles ir ticis izsludināts arhibīskapa Silvestra *Mandatum poenale* (latīņu val. — soda pavēle) visiem Rīgas iedzīvotājiem. Ar to viņš apliek ar lāstu visus Rīgas iedzīvotājus, kas izvadījuši un palīdzējuši apglabāt Sv. Pētera baznīcā tajās dienās mirušo nelaiķa Johanu Soltrumpa kungu. (..) Un, ja tie sešu dienu laikā tā ķermeni neizraks un neizvedīs laukā no baznīcas, un neapglabās klajā laukā, tos apliks ar 10 000 veco mārkulu lielu sodu. Vienlaikus katram, kas nelaiķa kungu ir uz kapu nesis, pavadījis, apzvanījis, dziedājis, vai tas jauns vai vecs, sieva vai vīrs, sešu dienu laikā jādodas uz Koknesi [kur tobrīd atrodas arhibīskaps — A.T.], tas jānožēlo, vai to apliks ar 1000 mārkulu sodu.”²²

Rīdzinieki prasībām nepakļāvās, bet pāvests pēc rīdzinieku — fogta un birģermeistara — sūdzības tikai 1477. g. beigās lika atcelt arhibīskapa uzlikto eksekūcijas spriedumu. Ahibīskaps Stodevešers kā Rīgas un Vācu ordeņa seniors līdzīgā veidā 1477. g. vērsās arī pret ordeni un tāpat pasludināja interdiktus. Arhibīskapa darbībās saskatāma arī labi aprēķināta vēlme radīt iespējami lielāku emocionālo iespaidu, interdikta izsludināšanas un dokumenta nogādāšanas veidam piemīt pat teatralitāte. Interdikta publiskošanas rituālā būtisks brīdis ir bargās vēsts nodošana sabiedrībai — visiem, kas redz un dzird, un parastais šādu publikai domātu svarīgu tekstu medijs bija kādas sabiedriskas ēkas durvis. Proti, dokuments tika pienaglots vai pielīmēts pie savdabīga ziņojumu dēļa — parasti pie baznīcas durvīm²³. Broces noraksts saglabājis kardinālu kolēģijai (Romā) adresētu Vācu ordeņa un Vidzemes muižniecības sūdzību pret arhibīskapu (sastādīta Paidēs pilī (*Weissenstein*), 1478), un tur pieminēta 1477. g. epizode, kad arhibīskaps licis savu pret ordeni vērsto interdiktus “pienaglot pie Rīgas pils vārtiem un vienu tā norakstu nolikt pils baznīcā uz altāra”²⁴.

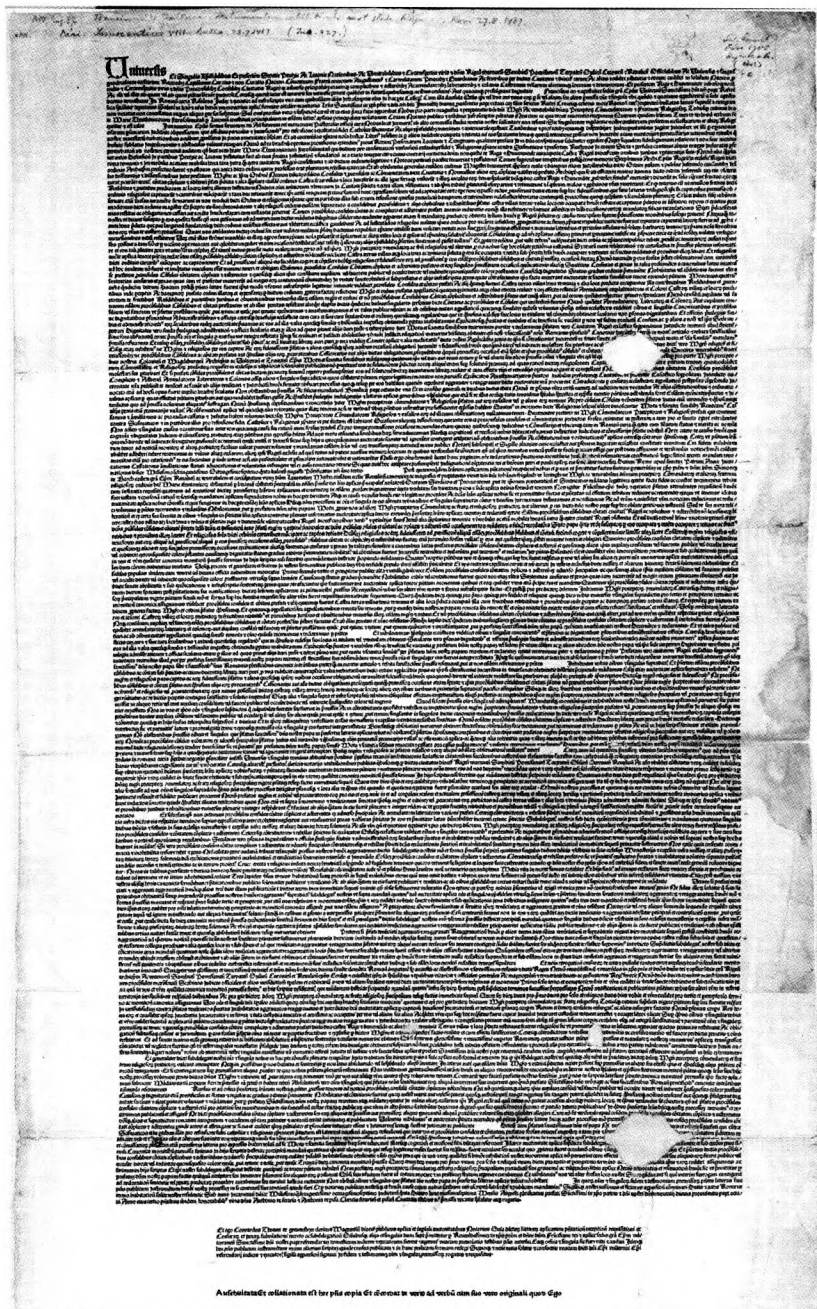
Turpmākā notikumu hronoloģija rāda strauju notikumu attīstību par labu Rīgas

pilsētas interesēm. Arhibīskapam Silvestram Stodevešeram padevīgie garīdznieki, kas joprojām atteicās laulāt, kristīt un izvadīt rīdziniekus, 1478. g. janvārī no Rīgas tika izraidīti, tad arī visās pilsētas baznīcās atsāka zvanīt zvanus, noturēt mesas un dziedāt²⁵. 1479. g. februārī sākās karš starp arhibīskapu un Livonijas ordeni. Arhibīskaps Silvestrs tika saņemts gūstā un apcietināts savā pilī Koknesē, kur 1479. g. jūlijā viņš nomira. Silvestrs tika ar godu apglabāts Rīgas Doma baznīcas korī no augstā altāra pa labi. Arī viņa pretinieks birģermeistars Johans Soltrumps, kā pienācās, joprojām atdusējās Sv. Pētera baznīcā. Helevēgs bija sīki aprakstījis daudzos konfliktus desmitiem gadu garumā starp Rīgas pilsētu, vācu ordeni un arhibīskapu, kuros spīgājis naids un dusmas, augstprātība un viltība, atklāta agresija un diplomātija; šie notikumi bija noveduši pie Latvijas grāmatniecības vēsturei svarīgās drukātās pāvesta bullas izdošanas. Pēc “lielā ordeņa ienaidnieka”²⁶ Silvestra Stodevešera nāves turpināja veidoties dramatisma pilnas situācijas, un atkārtoti kā soda mērs pret visām konfliktos iesaistītajām pusēm tika izmantots interdiktus. Kad pēc Stodevešera nāves pāvests bija visu varu pār Rīgu piešķīris jaunajam Rīgas arhibīskapam Stefanam Grūbem (*Grube*, arhibīskaps 1480–1483), arhibīskaps Grūbe izsludināja (1482) visās Rīgas baznīcās interdiktus pret Livonijas ordeni. Drīzumā sekoja arī pāvesta Inocenta VIII bulla, kas 1483. g. par slinko izturēšanos pret nelaiķi arhibīskapu Silvestru uzlika ordenim un tā mestram interdiktus. 1483. g. rudenī — Andreja dienā — rīdzinieki aplenca ordeņa pili, un 1484. g. konflikts pārgāja karadarbībā — sākās karš starp Livonijas ordeni un rīdziniekiem. Kaujā pie Sarkandaugavas rīdzinieki uzvarēja — ieņēma ordenim piederošo Daugavgrīvas cietskni un saņēma gūstā 23 augstdzimušus ordeņa kungus. 1484. g. maijā Rīgas ordeņpils padevās, un drīzumā rīdzinieki uzsāka pils nojaukšanas darbus, noslēgumā „tie parakās zem torņiem un mūriem, atbalstīja

Gustava Ādolfa Rīgas pilsētas aplenkums. Nocietinājums aiz Sv. Ģertrūdes baznīcas. 1621. Heinriha Tūma (Thum) gravīras izgriezums no grām. *De expugnatione civitatis Rigensis Livoniae Metropolis*. Rīga: Mollin, 1622.

Volterras bīskapa Frančesko Soderini raksts. Franciscus de Volterra. Instrumentum inhibitionis [et Innocentius VIII. Bulla 28.7. 1487]. [Cöln: Ulrich Zell], 1478. 1 fol. Zviedrijas Nacionālā bibliotēka (Stokholma), signatūra: Ink. 427. Lapas izm.: 665 x 337 mm.

Franz Bischoff von Volterra, päpstlicher Referendar u. Hofrichter befehlt
 macht das vom Jahr Innocenz VIII. d. d. Rom 3 28 Jul 1486 vrgangene
 Summario, dem nach nur der Gewinn der Stadt Riga und deren
 Aufzehrung unter größter Ansehung der hiesigen Anwesen die
 Anbelangung der Kaiserlichen Riga und Summario an den Ort in die
 Gemungung für die stehenden zugehörigen Städten und Landzungen
 d. d. Rom 3 27 August 1487.

Von einer meistigen und hier unbekanten Urkunde bezeugt, sie sei besonders
 abgedruckt Exemplar auf dem gezeigten Ansehen zu Nürnberg in dem Roman,
 Ant. Nij. 150. 150. Es enthält drei auf einer Seite bedruckte und zusammen
 ungetrennte Seiten. Der Inhalt der Letzten, davon die erste Seite nur
 Seite enthält, beweist, dass der Druck nicht ohne die Vorrede, und sprach ist
 ein Exemplar nur typographische Vollendung.

Universis Et Singulis Episcopis, Abbatibus Et preterea Archiepiscopi, Prælatibus, Canonibus, A. Clericabilibus, Curatoribus, viris, et
 Warmien, Sambien, Pomianen, Tarpaten, Chilen, Curonen et Revalien Officialibus Ac

Universis et singulis parrochialium ecclesiarum Rectoribus, Capellanis, Curatis et non
 Curatis. Nec non conventuum fratrum minorum Augustinensium, et Carmelitarum, Pri-
 oribus et Guardianis Ac fratribus per dictas Civitates et dioceses earum Ac alias ubi-
 libet constitutis et eorum civibus in solidum. Nec non providis et Curatoribus, viris et
 dominis Proconsulibus et Consulibus Civitatis Rigen ex adverso principalibus eorumque
 complicibus et adherentibus Ac arrendatoribus laboratoribus et Colonis Castrorum
 villarum aliorumque locorum et dominiorum. Et prospectim Rige et Dümenunde infra scrip-
 ptorum. At illi vel illis ad quem vel ad quos presentes littere nostre pervenerint. Ceteris-
 que quorum interest intererit vel interesse poterit quomodo libet in futurum quibus-
 cunque nominibus censeantur. Aut quacunque presuleant dignitate. Franciscus dei et
 apostolice sedis gratia Episcopus Ultheran Sanctissimi domini nostri pape Referendarius
 domesticus In Romana Curia Residens Index et executor ad infra scripta vna cum qui-
 busdam alijs infra scriptis nostris in hac parte Collegis cum illa clausula. Quatinus ipsi
 vel duo aut unus eorum per se vel alium seu alios premissa omnia et singula ubi quando et
 quotiens expedierit ex a sede apostolica specialiter deputatus salutem in domino et ho-
 stris huiusmodi immoveis apostolicis sumiter obedire mandatis Litteras Sanctissi-
 mi in cristo patris et domini nostri domini Innocentij diuina providentia pape octa-
 ui cum filiis hericis Rubei Croceique coloris more Romane curie impenden bullatas

*Ex adverso principales part. et typographice videlicet ante non facta.

Volterras bīskapa Frančesko Soderini raksts. Apstiprināts Romā 1487. g. 27. jūlijā, iespiests 1487. g. Lībekā, Mateja Brandisa (Matthaeus Brandis) tipogrāfijā. Broces noraksts. LVVA, 8.f., 1. apr. 42c l., 39 a lp.

tamen omnis scienter celebrās.
sive in loco interdicti sive psonis
interdictis a iure vel a quocumq;
in die. vel recipiens publice inter
dictos ad diuina officia seu sacra
menta. siue ad sepulturam. est in
terdictus ab ingressu ecclesie. extra
de priuile. episcopo rum. li. vi. c. lxi
in ea se ingerat in suo officio sit ir
regularis. extra. eo. is. c. iij. Et
de hoc casu habes infra. suspen.
c. lxiij. A. Ibi dicitur de interdicto
ab ingressu ecclesie. B.

¶ Quid si clerici existentes no
minatum interdicti ce
lebrant diuina. *¶* Item Inno. Irregu
lares sunt. q. iij. si quis episco
pus in domicilio. a sunt deponen
di p pccato. nisi q si multi sunt tunc
principales sunt deponendi. cum
alijs vero super irregularitate pote
rit dispensari. se d non nisi p papā
A. Item in sum. con. eo. ti. q. c. lxi. vij
Et facit extra. de clerico excoicatio
ni. c. latros. Ibi etiam dicitur q
multitudo intelligitur cum excoic
num. et. B.

Interdictus quito.
de relaxatione interdicti. Vbi sciē
dum q post q sententiā interdicti
pe aliquos inferiores prelatos ra
tionabiliter lata est. maiores nō
debet eam relaxare absq; cōgrua
satisfactione a cōsententia illō qui
tulit eam. extra. de offi. eo. cum ab
ecclesiarum si vero non rationabi
liter lata sit. debet qui tulit eam si
ne difficultate relaxare. extra. de of
fi. eo. graue. seu superior ad quem

re actetur. extra. eodem. cum inter
dinalis. li. vi.

¶ Archiepiscopus

non potest relaxare interdictum vel
excoicationem siue suspensionem
latas ab officialibus archidiacono
notum seu alijs iuris dictione; ha
tenabus subditis suffraganeorū
ipsis qui tulerunt omnes. nisi est
contraria consuetudo. extra. eodē
romana. li. vi. A. Ibi dicitur q ar
chiepiscopus vel eius officiales
nisi p dīcto motu dīctas senten
tias non relaxent. Vnde dicitur q
si relaxauerint licet male egerint
tamen tunc relaxatio. vt patet in
sum. cō. li. iij. ti. c. lxiij. q. c. lxi. vbi
dicitur. f. j. Inno. q si eps de facto

relaxet sententias ab inferiorib;
latis. male quidē facit. se d tunc re
laxatio. nisi forte aliqua consuetudo
obstaret. B.

¶ Cum quis interdicto vel ex
coicatione astrictus of
fert se ad iusticiā eorum pro qui
bus sententiam accepit. iudex cui
ne sic debeat absolvere p̄t etiā si
aduersa ps appellet ne absoluat.
Debet tamē an absolutionē recipi
ab illo sufficiens cautio q in presen
tiā romani pontificis ab que ap
pellatur si uoluerit appellator vel co
ram iudice cui causam delegauit
iuri parebit. Et idem de his qui di
cunt se iniuste excoicatos vel inter
dictos. A. etiā si hi qui hmo p̄u
leuē sinay ad se dē applicat appella
rent. vt in. c. de q statim. B. extra. de
appella. qua fronte.

Birgërmeistera Johana Soltrumpa dēla, jurista un klēriķa Reinholda Soltrumpa marginālījas un pasvītrojumi pie šķirkļiem par interdīktu un arhibīskapu juridiska satūra rokasgrāmātā: Nicolaus de Ausmo. Supplementum summae Pisanellae et Canones poenitentiales fratris Astensis. Köln: Konrad Winters von Homborch, 1479. F. 230 b. LU ABR, inkunābula nr. 147.

tos ar baļķiem, kurus tad aizdedzināja, tad nu mūri beigās sabruka. Vienkāršie ļaudis savāca ķieģelus un tos pārdeva pa simtam, tā nu beigās palika tikai tuksnesīga postaža (*gantz wüster Hauffen*)²⁷. Ordeņa revanša plānus par karagājienu uz Rīgu no Cēsīm izjauca zviedru karaspēka un baznīcas pārstāvju ierašanās Rīgā ar kuģiem, ko Rīgai palīgā sūtīja Zviedrijas reģents Stens Stūre (*Sture*, 1493–1520)²⁸. Livonijas ordenis sūtīja savu

delegātu — franciskāni Dionisiju Fabri (*Fabri*) uz Romu pie pāvesta, jo viņam bija jālūdz noņemt ordenim uzliktais interdīkts un jāsaņem absolūcijas ordenim²⁹. Lai tam pretotos, arī Rīgas rāte nekavējoties sūtīja trīs delegātus uz Romu. 1485. g. 1. oktobrī tika noslēgts miers starp Rīgu un Livonijas ordeni. Bet tad iniciatīva pārgāja Livonijas ordeņa rokās un spēku samērs izmainījās. Iznākumā Rīga saņēma Volterras bīskapa 1487. g. 27. jūlija

rakstu ar pāvesta draudu bullu. Šo dokumentu 1488. g. pavasarī arī pienagloja pie Sv. Ģertrūdes baznīcas durvīm, un tas bija izsaucis rīdziniekos jūtamu pretreakciju. Atkal Rīgas rātes sūtņi devās uz Romu un panāca interdikta atcelšanu. Konflikts starp Rīgu un Vācu ordeni aprīma tikai pēc 1491. g. miera sarunām, un Rīga bija spiesta pieņemt visas ordeņa izvirzītās prasības.

Pilsētai vai kādai atsevišķai personai tikai interdikta formā uzliktais baznīcas sods varēja radīt nopietnas juridiskas, politiskas un sadzīviskas problēmas un grūti risināmas ikdienas situācijas. Unikāls un daiļrunīgs sava laika dokuments ir marginālijas Reinholda Soltrumpa grāmatās. Birģermeistara Johana Soltrumpa dēls Reinholds bija jurists, klēriķis, arī bibliofils³⁰. Grāmatas no viņa krājuma rāda, ka 15. gs. 70. gadu beigās Reinholds Soltrumps bija intensīvi studējis jaunākos tiesību izdevumus. Viņa pasvītrojumi un piezīmes tiesību leksikonos³¹ liecina par lasītāja nopietno darbu ar juridisko literatūru, kas aktualizējās sakarā ar situāciju pilsētā un paša ģimenē. Soltrumps pasvītrojās arī vietas tekstā, kur runāts par interdaktu, arhibīskapu un absolūciju, un domājams, ka tam par iemeslu bija viņa tēva nāve un arhibīskapa Stodevešera uzliktais interdikts birģermeistara bērū sakarā.

Ņemot vērā iepriekš izklāstīto, būtu vērts gādāt par to, lai varētu izdot seno iespieddarbu faksimiliespiedumā, klāt pievienojot komentētu teksta tulkojumu un izvilkumus no Broces komentāriem. Pateicība jāizsaka Dr. Jānim Krēsliņam jun. un Zviedrijas Nacionālajai bibliotēkai, kas sarūpējuši 1487. g. 27. jūlijā apstiprinātā Volterras bīskapa Frančesko Soderini raksta pret Rīgas pilsētu teksta digitālo kopiju, tā unikālā dokumenta tekstu nododot Latvijas pētnieku rīcībā. Iepriecina, ka jaunatrstā dokumenta teksts drīzumā tiks iekļauts arī Berlīnes Brīvās universitātes vēsturnieku (prof. Matiāsa Tumzera (*Thumser*) vadībā) veidotajā Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes 15. gs. dokumentu edīcijā; proti,

F.G. Bunges sagatavotā *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* turpinājumā — 14. sējuma papildinājumos, kas ietver 15. gs. (1480–1494) dokumentus.

Unikāls ir ne tikai teksts, pats izdevums un tā rašanās konteksts, bet arī senajā pilsētas hronikā fiksētais veids, kā iespieddarbs nonāca pie saviem adresātiem. Rīgas vēsturē nav zināma cita pie baznīcas durvīm pienaglotā inkunābula. Kēnigsbergā 1810. g. 14. janvārī atrastais Volterras bīskapa vēstījums Rīgai apliecina, ka Latvijas grāmatniecības vēstures sākumrobeža ir meklējama 36 gadus agrāk, t.i., to var datēt ar 1487. gadu.

Avoti un piezīmes

- ¹ *Fragmente zur Geschichte Lieflands, besonders der Stadt Riga, aus einer noch unbekanntenen Handschrift mit Anmerkungen begleitet von Wilhelm Christian Friebe. Der nordischen Miscellaneen 26stes Stück von August Wilhelm Hupel. Riga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1791. S. 229–230; Saturā: Helewegh, Hermann. *Das rothe Buch inter Archiepiscopalia: Chronik der Stadt Riga, bis Jahre 1489 [Fragmente]. S.1–240; Turpmāk Helewegh 1791; Das rothe Buch inter Archiepiscopalia enthaltend dei Acta zwischen den Erzbischoffen, Herr-Meistern und der Stadt Riga in Livland de Anno 1158–11489, ex Ms. sel. Bürger Meisters Melchior Fuchs. Grām.: *Scriptores rerum Livonicarum: Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichten von Liv-, Ehst- und Kurland* (...). Zweiter Band. Riga und Leipzig: Eduard Frantzen's Verlags Comptoir, 1853. S. 80. Saturā: Helewegh, Hermann. *Das rothe Buch inter Archiepiscopalia. S.729–804. Turpmāk Helewegh 1853.***
- ² Helewegh 1791, 230–231; Helewegh 1853, 801.
- ³ Kröger G. *Erzbischof Silvester Stodewescher und sein Kampf mit dem Orden um*

- die Herrschaft über Riga*. In: *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte* (..) 24. Band. 3. Heft. Riga: N. Kymmell, 1930. S.147–280, [2] S.
- ⁴ Par Sv. Ģertrūdes baznīcu Ārīgā, Lielā Smilšu ceļa tuvumā, pirms Smilšu vārtiem (aptuveni tag. kino "Rīga" rajonā) sk. Broce J. Kr. *Zīmējumi un apraksti*. 2. sēj.: Rīgas priekšpilsētas un tuvākā apkārtnē. Rīga: Zinātne, 1996. 74.–76. lpp. Aptuvenas ziņas par baznīcu fiksētas ap 1413. g. Broce norādījis, ka baznīca pirmo reizi pieminēta 1478. g. Broces zīmētā attēla edīcijas komentārā pieminēts 1477. g. interdikts; komentārs Broces pieminētais fakts, ka pēc absolūcijas saņemšanas svētās eļļas trauks (atvests no Rēveles 1478. g.) novietots uz baznīcas altāra un tad svinīgi ievests Rīgā, tāpat tas, ka 1488. g. draudžu paziņojums pienaglots pie baznīcas durvīm. Sv. Ģertrūdes baznīca esot nodezdzināta 1599. gadā, tuvojoties Ivana Barga karaspēkam; turpat, 75. lpp.; Berkholz C. A. *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger Riga's*. Riga: W. F. Häcker, 1867. S. 120–140, šeit S. 121–123.
- ⁵ LVVA, 214. f., 6. apr., 460. l., nr. 839 (rokraksts nav paginēts). Noraksta pareizība apstiprināta 1810. g. 24. janv.
- ⁶ Broce no 1809. g. beigām līdz 1817. g. Vidzemes Bruņniecības uzdevumā piedalījās vērienīgi plānotā milzu darbā, vēl nepieredzētā historiogrāfiski paleogrāfiskā pasākumā; tā mērķis bija visu 13.–17. gs. saglabājušos Livonijas vēsturisko dokumentu norakstu pagatavošana, tekstu transkribēšana un avotkritiska izpēte, lai rezultātā iegūtu monumentālu un pilnīgu dokumentu tekstu kopkrājumu: *Corpus diplomaticum Livoniae veteris*; par to sk. Taimiņa A. "*.. aus ächten und unverfälschten Quellen*": *Ernst Hennig, Wilhelm Friedrich Freiherr von Ungern-Sternberg, Johann Christoph Brotze und ihre Arbeit an den Dokumenten aus dem Geheimen Archiv in Königsberg*. Grām.: *Forschungen zur baltischen Geschichte* / hrsg. von Mati Laur und Karsten Brüggemann unter Mitwirkung von Anti Selart, Andris Levans, Konrad Maier. Bd. 4. Tartu: Akadeemiline Ajalooselts, 2009. S. 115–144.
- ⁷ LVVA, 8. f., 1. apr. 42c. l., 39.a–53.b.lp.
- ⁸ Tā arhīvs tolaik saukts; tagad Kēnigsbergas Slepēnā ordeņa arhīva (*Geheimes Archiv des Deutshen Ritterordens in Königsberg*) krājumi glabājas Berlīnē, Prūsijas kultūras fonda Slepēnajā valsts arhīvā (*Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin–Dahlem Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz (GSta), Berlin-Dahlem*).
- ⁹ EAA, 854- 2-539, Nr. 2238.
- ¹⁰ LVVA, 8. f., 1. apr. 42c. l., 39. a.lp.
- ¹¹ *Systematisches Verzeichnis der Quellen und Hilfsmittel zur Geschichte Estlands, Livlands und Kurlands* von Eduard Winkelmann. Zweite verbesserte und sehr vermehrte Ausg. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1878. 608 S.
- ¹² Arbusov L. *Die Beziehungen des Deutschen Ordens zum Ablasshandel seit dem 15. Jahrhundert*. In: *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* (..) 20. Band. Riga: N. Kymmell, 1910. S.367–478. Atbilstošie dokumentu teksti publicēti *Liv-, Est und Kurländisches Urkundenbuch*, Zweite Abtheilung, Band 2 (LUB II, 2). Riga, Moskau: J. Deubner, 1905. Nr. 598, 838, 840, 841, 842, S. 473–475, 653–655, 656–666. LU Akadēmiskajā bibliotēkā atrodami vairāki 1504–1505. g. Livonijas grēku atlaižu un instrukciju oriģināliespiedumi un to fragmenti, kas saglabājušies kā iesējumos izmantotā makulatūra un tika identificēti 20.gs. sākumā (LU ABR, inv. nr. R 4286; R 6665).
- ¹³ *Breviarium Rigensium*, [Paris ?] pro Amstelredam: Korver, 1513. Vienīgas zināmais eks. Rīgā, LU AB, inv. nr. R 2522; sk. arī Bruningk, Hermann, Baron von.

- Messe und kanonisches Stundengebet nach dem Brauche der Rigaschen Kirche im späteren Mittelalter. In: *Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* / hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Bd.19. Riga: Nicolai Kymmell, 1904. S. 114–656.
- ¹⁴ Klekere I. M. *Lutera Livonijai veltīto darbu izdevumi reformācijas grāmatniecības kontekstā un saglabājušies eksemplāri Latvijas Nacionālajā bibliotēkā*. Grām.: *Retumi*. Veltījums Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas 50 darba gadiem. Rakstu krājums. Sast. I. Klekere. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2003. 82.–92. lpp.: att.
- ¹⁵ *Gesamkatalog der Wigendrucke* /hrsg. von der Deutschen Staatsbibliothek zu Berlin. Bd. IX, Lief. 1. (Turpmāk GW.) Stuttgart: Anton Hiersemann, Berlin: Akademie Verlag, 1981. S.108–111.
- ¹⁶ Collijn I. *Katalog der Inkunabel der Kgl. Bibliothek in Stockholm*. Teil 1. Stockholm, 1914. S. 97, Nr. 427: Franciscus [Soderini] de Volterra, Bischof von Volterra, 1478–1509.
- ¹⁷ Almquist J. A. *Ne hittils okänd paleotip rör. Sverige*. Historisk tidskrift 19 (1899). S. 328.
- ¹⁸ Barbus M. Kardinal v. S.Marcus. *Instrumentum monitorum gegen die Stadt Reval un andere Anhänger des Johann Vri-dach*, Magdeburg: Simon Koch, um 1490. GW 3391.
- ¹⁹ Kēnigsbergas dokumentu noraksti tikuši drīzumā izmantoti; tā Volterras bīskapa vēstījumu pieminējis Benjamins Firhtegots Baltazars fon Bergmanis (1772–1843) savā pētījumā par Vācu ordeņa un Rīgas arhibīskapu konfliktiem 15.gs.: Bergmann B.v. *Livland's Orden und Obergeistlichkeit im Kampfe*. Viertes Buch: 1479–1491. *Magazin für Russlands Geschichte, Ländes- und Völkerkunde*. Zusammengertagen von Benj. von Bergmann. Zweites Bd., erstes Heft. Mitau, 1826. S. 40–41.
- ²⁰ Te un turpmāk sk. LVVA, 8.f., 1.apr. 42c l., 39.a–53.b lp.
- ²¹ Helewegh 1791, 98; Helewegh 1853, 760; sk. arī Kröger 1930.
- ²² Helewegh 1791, 101–102; Helewegh 1853, 761.
- ²³ Helewegh 1853, 759. Vērts pieminēt, ka 1517. g. 31. okt. arī M. Luters savas 95 tēzes bija pienaglojis pie Vitenbergas pils baznīcas durvīm. Tomēr mūsdienās populārā epizode bieži tiek apšaubīta.
- ²⁴ LVVA, 8.f., 1.apr., 42b.l.: (Diplomata Rigensia III), 147. a lp.; dokumenta oriģināls bijis Vidzemes bruņniecības arhīvā.
- ²⁵ Helewegh 1791, 115; Helewegh 1853, 765.
- ²⁶ Straubergs J. *Rīgas vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, b.g. [1937]. 166. lpp.
- ²⁷ Helewegh 1791, 195; Helewegh 1853, 790.
- ²⁸ Helewegh 1853, 790.
- ²⁹ Helewegh 1791, 210; Helewegh 1853, 794.
- ³⁰ Taimiņa A. Par Aglonas jaunatrasto inkunābulu: 15. gadsimta metāla griezuma jeb “skrošu” gravīras un Rīgas patricieša Reinholda Soltrumpa grāmatu likteņi. *Mākslas Vēsture un Teorija*, 2004. Nr. 2. 5.–19. lpp.; att.
- ³¹ Johannes Petrus de Ferrariis. *Practica iudicialis*. Strassburg: Heinrich Eggstein, ca 1475, 230 f. LU ABR, inkunābula nr. 72, tāpat arī Nicolaus de Ausmo. *Supplementum summae Pisanellae et Canones poenitentiales fratris Astensis*. Köln: Konrad Winters von Homborch, 1479. F. 230 b, LU ABR, inkunābula nr. 147.

THE MOST ANCIENT KNOWN INCUNABULA, ADDRESSED TO RIGA AND LIVONIA (1487), AND TRANSCRIPTS OF BROTZE'S WORKS

Aija Taimiņa

Zusammenfassung

Schlüsselwörter: *Geschichte der Stadt Riga, Johann Christoph Brotze (1746–1823), Francesco di Tommaso Soderini (1453–1524), Bischoff von Volterra, Kircherecht, Interdikt, St. Gertruden Kirche in Riga, Urkundenabschriften, Wiegendruck*

Johann Christoph Brotzes (1742–1823), des Geschichtsforschers, Sammlers und Pädagogen, leidenschaftliche Suche nach historischen Denkmälern und seine Forschungen zu alten Dokumenten sind gut bekannt. Zu Beginn des 19. Jahrhunderts fertigte er über mehrere Jahre Abschriften von Dokumenten aus diversen Archiven an. Im Auftrag der drei baltischen Ritterschaften wurden von ihm seit 1809 und im Laufe vieler Jahre auch alte, bis dato unbekannte Dokumente aus dem Geheimen Ordensarchiv in Königsberg entdeckt, abgeschrieben, mit der Genauigkeit eines Facsimile abgezeichnet, kommentiert und für eine Dokumentensammlung des alten Livlands „Corpus historico-diplomaticum veteris Livoniae“, die heute im Historischen Staatsarchiv Lettland aufbewahrt wird, zusammengestellt. Im Jahre 1810 hat er in diesem Archiv eine gedruckte Urkunde aus dem Jahre 1487 — das Schreiben des Päpstlichen Referendars und Hofrichters, Bischofs von Volterra Francesco di Tommaso Soderini (1453–1524) — entdeckt und abgeschrieben. Die päpstliche Bulle, die einen Prozess gegen die Stadt Riga beinhaltete, wurde nach Riga gebracht und anfang 1488 an der St. Gertruden Kirche in der Vorstadt angeschlagen. Die Androhung der Exkommunikation des Kirchenbannes verursachte in der Gemeinde eine grosse Aufregung. Diese hochwertige Urkunde — ein seltener Wiegendruck, ist in drei Ausgaben bekannt. Sie wurden in Köln und Lübeck gedruckt. Die Urkunde des Geheimen Ordensarchivs in Königsberg aus dem Jahr 1487, die von J. Ch. Brotze entdeckt, abgeschrieben und in Riga kommentiert wurde, ist in Lettland nicht vorhanden. Das Schreiben des Bischofs von Volterra gilt als der älteste an Riga und Livland adressierte Wiegendruck.